

Віталій АНДРЕЄВ,

професор кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
доктор історичних наук, професор,
Київ, Україна

e-mail: v.andriev@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

Vitaliy ANDRYEYEV,

Professor at the Department of History of Ukraine,
Faculty of Social Sciences and Humanities
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Doctor of History, Professor,
Kyiv, Ukraine

Світлана АНДРЕЄВА,

доцентка кафедри всесвітньої історії
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
кандидатка історичних наук, доцентка,
Київ, Україна

e-mail: ss.andrieva@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

Svitlana ANDRYEYEVA,

Associate Professor
at the Department of World History,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
PhD in History, Associate Professor
Kyiv, Ukraine

**«Багато важливого для науки і правди
ще зберігають береги Дніпра»:
листи Олександра Бодяньського до Віктора Петрова**

Важливим складником такого перспективного напрямку наукових студій, як історія археології, є вивчення епістолярію українських вчених, фахівців цієї спеціальності. Метою дослідження є запровадження до наукового обігу листів Олександра Бодяньського до Віктора Петрова 1964–1967 рр. з фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України (м. Київ). Цей джерельний комплекс поєднує приватні, громадські та професійні складники. Зацікавлення викликають викладені в листах подробиці досліджень на теренах Степової України давніх епох від неоліту до Київської Русі. Показано спільні основи у світоглядних засадах О. Бодяньського та В. Петрова — україноцентричність, любов до природи, неприйняття будь-якої несвободи, застережливе ставлення до актуальних загальноцивілізаційних викликів (ядерна загроза тощо). Висвітлено особливості комунікації українських інтелектуалів із середовища професійних археологів в умовах авторитарної радянської системи.

Ключові слова: О. Бодяньський, В. Петров, українська археологія, історія археології, епістолярій, інтелектуал, історіософія.

**“Much important for science and truth
are still preserved by the Dnipro’s banks”:
Letters of Oleksandr Bodyanskyi to Viktor Petrov**

The study of the epistolary of Ukrainian archaeologists today is an important component of such a promising direction of scientific research as the history of archaeology.

The purpose of this study is to publish and introduce into scientific circulation the letters of Oleksandr Bodyanskyi (1916–1992) to Viktor Petrov (1893–1969), two famous Ukrainian archaeologists. The designated ego-sources illustrate the peculiarities of the communication of the nation’s intellectual leadership in the conditions of the authoritarian Soviet system. The main milestones of their personal and professional biographies are outlined against the background of an era full of contradictions and historical cataclysms. Their participation in the Dnibrobudov expedition (1927–1932) led by D. Yavornytskyi was noted.

The archeographic publication of four letters from 1964–1967 from the funds of the Central State Archives of the Museum of Literature and Arts of Ukraine (Kyiv) was carried out. This source complex combines private, public and professional components. For the history of domestic archeology, the details of the researches in the territories of the Steppe Ukraine of ancient eras from the Neolithic to Kyivan Rus’ are of interest.

The main attention is paid to the debatable issues of the study of Chernyakhiv archaeological culture. The common foundations in the worldview principles of O. Bodyanskyi and V. Petrov are shown — Ukrainian-centricity, love for nature, non-acceptance of any lack of freedom, a cautious attitude to current civilizational challenges (nuclear threat, etc.).

The letters record the peculiarities of the scientific environment of Ukrainian archaeologists, the regularities of their practical scientific and organizational activities, internal competition and interpersonal relationships, provide evaluation judgments about the personal traits and scientific achievements of prominent domestic archaeologists, etc.

Key words: O. Bodyanskyi, V. Petrov, Ukrainian archaeology, history of archeology, epistolary, intellectual, historiography.

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024

© Андреев В., Андреева С., 2024

Чому є цікавим досвід наукової співпраці та особистих взаємин Олександра Бодяньського та Віктора Петрова?

Йдеться про людей талановитих й неординарних, через призму їхніх особистих взаємин вимальовуються особливості епохи, сповненої протиріч та історичних катаклізмів. Долі цих людей є дещо схожими, неодноразово їхні життєві шляхи перетиналися. Більш того, ці дві особистості уособлюють основні тенденції розвитку історичної науки й, зокрема, археології: Петров — теоретик, Бодяньський — практик. Науковці високого рівня опинилися у післявоєнний час на маргінесі радянського наукового простору.

Публікація листів О. Бодяньського до В. Петрова 1964–1967 рр. дає можливість розширити джерельну базу такого перспективного напрямку наукових досліджень, як історія археології, ілюструє засоби наукової комунікації та мережеві зв'язки як способи функціонування наукового співтовариства археологів. Також інтерес представляють викладені в них подробиці археологічних досліджень на теренах Степової України — де іноді так тісно сплітаються актуальні проблеми вивчення давніх періодів та новітньої доби вітчизняної історії.

Епістолярій археологів, що зазвичай поєднує і приватні, і громадські, і професійні складники, неодноразово викликав інтерес дослідників, адже це репрезентує особливості існування інтелектуалів у різних суспільно-політичних умовах. В останні десятиліття було здійснено археографічні публікації цілих джерельних комплексів епістолярію відомих археологів (Федора Вовка, Миколи Макаренка, Якова Новицького, Данила Щербаківського, Дмитра Яворницького та інших).

Однак якщо епістолярій В. Петрова широко представлений в архівосховищах і великою мірою відомий дослідникам, то листи О. Бодяньського майже всі втрачено, маємо лише поодинокі публікації⁶¹⁶. Саме тому науковий інтерес представляє компактне зібрання листів О. Бодяньського, що зберігається в особовому фонді В. Петрова у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтв України (м. Київ)⁶¹⁷.

Метою публікації є запровадження до наукового обігу листів О. Бодяньського до В. Петрова та розгляд на основі означених його-джерел особливостей комунікації українських інтелектуалів із середовища професійних археологів в умовах авторитарної радянської системи.

Основні віхи особистої та професійної біографії О. Бодяньського, бібліографія його праць є загальновідомою⁶¹⁸. Водночас, деякі сторінки біографії археолога залишаються маловисвітленими, а інтерпретація наукового доробку є актуальною для дослідників. Відповідно історіографія питання постійно доповнюється новими розвідками.

Олександр Всеволодович Бодяньський (1916–1992) — краєзнавець, археолог (рис. 1). Народився в селянській родині на хуторі (селі) Петропіль (зараз — Запорізький р-н Запорізької обл.), де й розпочав свою освіту. Під впливом матері зацікавився історією. У 1934 р. вперше побував у Дніпропетровському історико-археологічному музеї⁶¹⁹ й почав листуватися з Д. Яворницьким. Надалі працював у археологічних експедиціях під час спорудження Дніпрогесу, у 1937–1939 рр. — молодшим науковим співробітником з археології Запорізького краєзнавчого музею та музею історії Дніпробуду, а в 1939–1941 рр. — Київського центрального історичного музею.

⁶¹⁶ Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. 1: Листи вчених до Д. І. Яворницького / упоряд. Абросимова С. В. т ін. Дніпропетровськ : Гамалія, 1997. С. 77–88 та ін.

⁶¹⁷ Центральный державный архив-музей литературы и искусства Украины (далі — ЦДАМЛМУ). Ф. 243. Петров Віктор Платонович (1894–1969 рр.). Оп. 1. Спр. 157: Листи Бодяньського О. В. до Петрова В. П., 1964–1967 рр. 8 арк. (4 листи).

⁶¹⁸ Сторінка офіційного сайту Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (зараз — Національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького). URL: <https://www.museum.dp.ua/uk/bodyansky/> упоряд. В. М. Бекедова (дата звернення: 18.06.2024) та ін.

⁶¹⁹ Зараз — Національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького.

Під час радянсько-німецької війни О. Бодянський залишився на окупованій німецькими військами території й брав участь у роботі зондерштабу «Прадавня історія» при Оперативному штабі Альфреда Розенберга у генеральному окрузі «Дніпропетровськ». Ця структура відома передусім тим, що виявляла, конфіскувала та вивозила до Німеччини культурні цінності. Одним із напрямів її роботи було забезпечення німецької науки джерелами для досліджень на багато років по війні, а заклади освіти — матеріалами для використання у навчальному процесі. До цього було залучено багатьох висококваліфікованих німецьких вчених, а також й місцевих фахівців.

З осені 1942 р. відомий австрійський історик та археолог Вальтер Модріан був уповноважений впорядковувати музейні зібрання у Дніпропетровську та забезпечувати їх збереження. Є свідчення, що він у супроводі директора об'єднаного художньо-історичного музею у Дніпропетровську Павла Козара й археолога О. Бодянського влітку та восени 1942 р. займався вивченням археологічних пам'яток на Дніпрі між Дніпропетровськом та Запоріжжям, що з'явилися з-під води після підриву греблі Дніпрогесу⁶²⁰.

У травні — липні 1943 р. О. Бодянський працював лаборантом в Дніпропетровському історичному музеї. Є відомості, що він у той час брав участь у німецькій археологічній експедиції під керівництвом колишнього радянського археолога Михайла Міллера.

У березні 1944 р. О. Бодянського було мобілізовано до лав Червоної армії, де він служив до кінця 1945 р. рядовим, з них шість місяців у м. Бреслау (Вроцлав, Польща). З квітня 1946 р. працював науковим співробітником Дніпропетровського історичного музею. У 1947–1952 рр. навчався на історичному факультеті Дніпропетровського державного університету, але так і не закінчив його.

У 1950–1980-х рр. працював на посаді лаборанта в Інституті археології АН УРСР, у фондах якого зберігаються колекції його археологічних знахідок. Також колекції О. Бодянського є в музеях Дніпропетровська та Запоріжжя. Археолог працював в експедиціях разом з видатними вченими — Аркадієм Добровольським, Віктором Петровим, Олексієм Тереножкіним.

О. Бодянський залишив по собі світлу пам'ять не лише як фахівець великого гатунку, відкриття якого дали підґрунтя для багатьох дисертацій і досліджень, а й як цікава багатогранна особистість, високопорядна людина із енциклопедичними знаннями і величезним життєвим досвідом. Із великою теплою його згадували і згадують колеги, а легенди та розповіді про його неймовірну здатність відкривати археологічні пам'ятки передавалися з уст в уста наступним поколінням археологів. Нещодавно побачили світ спогади співробітниці Запорізького краєзнавчого музею Алли Плешивенко⁶²¹. Публікацію підготував та зробив примітки Валерій Саєнко. У додатку вміщено останній варіант автобіографії О. Бодянського з особової справи вченого із фондів архіву відділу кадрів Інституту археології НАН України (далі — ІА НАНУ)⁶²².

О. Бодянський дуже любив рідну землю, її природу, багато мандрував пішки степом на самоті, любив і знав Дніпро, ба більше — любив Землю у планетарному масштабі. Пам'ять людська зберегла його щире захоплення буттям: «Ви подивіться, як усе гарно, досконало на землі. Такий Світ чудовий, неповторний. Досить лише зберігати його, яким він нам дістався у спадок...». Його мрією було полетіти на Місяць і побачити Землю...⁶²³. За спогадами В. Томашевського (з особистого архіву В. Саєнка), улюбленим словом О. Бодянського було «чудово»: «Все чудове: і спека, і дощ, і сніг. Все чудове!»⁶²⁴

Як згадувала А. Плешивенко, яка вважала О. Бодянського своїм вчителем, на запитання, який із періодів історії любить, він відповідав: «Сьогоднішній. Минуле не повернеться, майбутнє попереду, а сучасний світ цілком залежить від нас, наших справ, думок, вчинків»⁶²⁵.

Ще один талант був у О. Бодянського. Він напам'ять цитував світову класичну поезію⁶²⁶ і сам писав вірші, любив читати їх жінкам в археологічних експедиціях. І взагалі був романтиком. Імовірно, його поезії ніколи не публікувалися і не збереглися⁶²⁷.

Багато сучасників відмічали особливості його поведінки: віддавав перевагу «персональним експедиціям» Запорізькою та Дніпропетровською областями, міг несподівано з'явитися в якійсь експедиції і так само несподівано «зникнути»⁶²⁸,

⁶²⁰ Кашеварова Н. Г. Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами «східного простору» (1940–1945). Київ : Інститут історії України, 2014. Ч. 1 : Джерелознавче дослідження. С. 183.

⁶²¹ Плешивенко А. Г. Мій Бодянський. Спогади та застигли кадри. *Археологія і давня історія України*. 2023. № 4(49). С. 94–102. DOI: 10.37445/adiu.2023.04.06.

⁶²² Там само. С. 100–101.

⁶²³ Там само. С. 94–95.

⁶²⁴ Цит. за: Плешивенко А. Г. Мій Бодянський... С. 96.

⁶²⁵ Плешивенко А. Г. Мій Бодянський... С. 100.

⁶²⁶ Плешивенко А. Г. Мій Бодянський... С. 100.

⁶²⁷ Борисенко О. Є. Декілька штрихів до портрету Олександра Бодянського. *Краєзнавство*. 2017. № 2. С. 144.

⁶²⁸ Там само.

вірив у сни, не розповідав про своє минуле, родину і друзів⁶²⁹. Лише з небагатьма він був відвертим, тільки з тими, хто пройшов тяжкі життєві випробування, як і він. Це стосується й В. Петрова, з яким його звела доля під час Дніпрельстанівських експедицій.

Віктор Платонович Петров (псевдоніми — В. Домонтович, В. Бер, А. Семьонов та інші, 1894–1969) — літературознавець, фольклорист, етнограф, історик, археолог, філософ, письменник (рис. 2). Народився у родині священника у Катеринославі (зараз — Дніпро). Біографія, художній і науковий доробок В. Петрова активно вивчаються в останні десятиліття (перевидання праць В. Петрова, дослідження про нього Віри Агеевої, Віталія Андреева, В'ячеслава Брюховецького, Андрія Портнова, Сергія Руденка та інших).

У 1918 р. В. Петров закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Учень професорів В. Перетца, В. Грунського та А. Лободи. Був залишений в університеті як професорський стипендіат. У 1921–1927 рр. — викладач, а потім аспірант Вищого інституту народної освіти. У 1919–1920 рр. — секретар Комісії ВУАН із складання історичного словника української мови. У 1920–1930 рр. працював науковим співробітником, секретарем, а згодом завідувачем Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН), по лінії якої був відряджений до Дніпрельстанівських експедицій (згодом він відобразив події та образи учасників експедицій в романі «Без Грунту»). Редагував різні наукові видання.

У 1920-ті рр. В. Петров належав до кола неокласиків. У середині 1920-х дебютував як прозаїк, у 1928 р. вийшов його перший роман «Дівчина з ведмедиком». У 1930 р. захистив докторську дисертацію «Пантелимон Куліш у п'ятдесяті роки: Життя. Ідеологія. Творчість».

У 1930-ті рр. В. Петров розпочав дослідження в галузі археології та давньої історії України. З 1933 р. — науковий співробітник, з 1939 р. — завідувач сектора Дофеодальної та феодальної археології Спілки інституцій матеріальної культури (з 1934 р. — Інститут історії матеріальної культури, згодом — Інститут археології АН УРСР), з 1941 р. — директор Інституту українського фольклору АН УРСР.

Під час німецько-радянської війни служив у радянській розвідці. У 1942 р. перейшов лінію фронту, працював в окупаційній адміністрації Києва, отримав офіцерський чин від німецького командування. У 1942–1943 рр. редагував дозволений окупантами журнал «Український засів».

У 1944–1945 рр. — співробітник Українського наукового інституту в Берліні. У 1945–1949 рр. працював у середовищі української еміграції в Баварії. Був одним із фундаторів Української вільної академії наук, Мистецького українського руху, редактором різних видань, викладав у вищих навчальних закладах. Написав низку історіософських творів і висунув оригінальну «теорію епох» (заперечував безперервність та прогресивність історичного процесу)⁶³⁰.

1949-го р. був вивезений радянськими спецслужбами до Москви. У 1950–1956 рр. працював в Інституті історії матеріальної культури АН СРСР. З 1956 р. мешкав у Києві, обіймав посаду старшого наукового співробітника Інституту археології АН УРСР. Через втрату довоєнних особистих документів був змушений заново захищати кандидатську дисертацію. У 1966 р. за сукупністю наукових праць отримав ступінь доктора філологічних наук.

Доля звела В. Петрова із О. Бодянським через десятиліття — вони зустрілися в одній з експедицій або в Інституті археології, зав'язалося листування.

Щодо змістового наповнення листів, то з нього можна виділити кілька тематичних блоків — науковий, науково-організаційний та особистісний.

У науковому плані О. Бодянський переконує В. Петрова, на прикладі сарматського могильника біля с. Дніпровське на р. Сура, черняхівського могильника біля с. Башмачка, матеріалів власних розвідок та випадкових знахідок на Дніпропетровщині, у генетичному зв'язку так званої «кандирівської», черняхівської культури та слов'янських старожитностей початків Київської Русі, що, на його думку, свідчить про «трансформацію цих культур та їхнього виростання одна з одної». Сармати співіснували століттями з чисельним місцевим корінним землеробським населенням, виробниками продуктів. Степи в ті часи повністю не розорювали, це давало можливість кочовикам існувати поряд із землеробами. Він не просто ретельно описує свої знахідки, а й висловлює наукові припущення, що не увійшли до офіційних звітів і публікацій. Таким чином, О. Бодянський позиціонує себе як учень і прибічник званого українського археолога Аркадія Добровольського, противника «міграціонізму».

Одним із найбільш дискусійних питань з кінця 1950-х рр. в середовищі радянських і закордонних науковців було походження черняхівської культури. Умовно дослідників можна поділити на «міграціоністів» та «автохтоністів»⁶³¹.

⁶²⁹ Плешивенко А. Г. Мій Бодянський... С. 97.

⁶³⁰ Andreyev V. "Epoch theory" by Viktor Petrov: frustrated revolution of the Ukrainian historiography. *Scriptorium nostrum*. 2015. № 1–2. С. 7–34.

⁶³¹ Докладніше про перебіг і значення дискусії про походження черняхівської культури кінця 1950-х — 1970-х рр. див.: Андреев В. М. Віктор Петров: Нариси інтелектуальної біографії вченого. Дніпропетровськ: Герда, 2012. С. 217–228.

В. Петров не вповні поділяв точку зору О. Бодяньського про «автохтонне» походження черняхівців, але й критикував «міграціоністів». Учений вірно зауважував, що позиції науковців пов'язані з певною ідеологічною системою та мають власне суспільно-історичне коріння. Проблему походження черняхівської культури вчений вирішував в межах свого розуміння «античної епохи». Він не був прибічником «готської теорії», а вважав, що черняхівська культура почала формуватися ще до появи готів, до того ж вона була багатша за готську, адже прийняла спадщину античності. Загалом він не заперечував поліетнічний характер черняхівської спільноти (зокрема й участь германського компоненту в її складанні), але вважав її основою місцеве населення. Можливо, антів, а згодом і дулібів.

На сучасному етапі розвитку науки думки більшості дослідників щодо черняхівської культури значною мірою узгодилися. Неоднорідність етнічної структури черняхівського населення зараз не заперечується. Проте її поліетнічність розуміється по-різному. Продовжуються дискусії щодо переважання в черняхівському середовищі різних етнічних складників. Також визначаються різні критерії виокремлення матеріалів культури слов'янських, германських, сарматських, пізньоскіфських, карпо-дакійських старожитностей.

У науково-організаційному плані О. Бодяньський неодноразово скаржився В. Петрову на перешкоди у дослідженнях пам'яток Надпоріжжя, що він відкрив ще в другій половині 1950-х — початку 1960-х рр. Інститут археології та його провідні вчені часто-густо не поспішали розпочинати розкопки або вели розкопки і не запрошували його в експедиції. Натомість від нього вимагали повні звіти та матеріали власних колекцій для спільних публікацій. А для самостійно підготовлених вченим робіт з Інституту вчасно не надавали необхідні малюнки, креслення тощо; затримували вихід публікацій під різними приводами.

О. Бодяньський мав своє пояснення такого стану науки — він згадував ситуацію із розкопками поховання Тутанхамона й вітчизняний «аналог» — доля майже всіх провідних учасників Дніпрельстанівської експедиції, коли доробок всього колективу вводили в науковий обіг не головні «достойники». Він не вірив в природну смерть свого вчителя Д. Яворницького і побоювався за своє життя.

Кілька разів у листах є натяк на репресії щодо як окремих археологів, так і науки в цілому. Досить розлого Олександр Всеволодович повідомляв про колись відомого вченого, їхнього спільного знайомого М. Філянського, який відбув у сталінських таборах 20 років, а тепер є лаборантом Запорізького краєзнавчого музею.

Також докладно О. Бодяньський повідомляє

В. Петрову про ієрархічні відносини в специфічній і доволі жорстко структурованій «субкультурі» археологів, експедиційну атмосферу, закономірності практичної наукової та організаційної діяльності, внутрішню конкуренцію та міжособистісні взаємини, подає оціночні судження щодо персональних рис та наукового доробку відомих археологів тощо.

В особистому плані, судячи з листів, О. Бодяньський та В. Петров були доволі близькими — довіряли одне одному й обговорювали теми, що розкривали їхній світогляд та переконання, які не вписувалися в рамки офіційної радянської ідеології. Чимало спільного можемо бачити в історіософському розумінні долі людства в актуальних цивілізаційних викликах 20 ст.

О. Бодяньський пояснював нападки як на себе, так і на «добраго й милого Віктора Платоновича» тим, що «уголовний світ не любить правди, чесних, трудолюбивих, добрих, а направляє одних на других, ізолює, знищує, сіючи страх, підозру, підлості, недовір'я і поважає тільки силу, яка зносе все з лиця Землі». Археолог згадував слова Дмитра Телегіна, що світом править раса і каса, а все інше — маса, умовності, виробники, або тудуб раси чи обезглавленні тисячоліттями народи, ізоляція, надбудова, матеріал для каси, війн і удобрення раси. І так само щодо так званої «мирної зброї»: «Звичайно, це в першу чергу робиться проти розумово розвинутих, які можуть жити совістю, свідомістю, розумом, без тюрм, концтаборів і так далі. Але яка їм користь з таких чесних, розумних людей, їм треба гроші, бо люди це гроші казала каса, бо люди це джунглі писав Р. Кіплінг, бо маси це п'єдестал писав К. Маркс. А розум це син Бога».

О. Бодяньський вважав, що «якщо людство піде шляхами правди й справедливості» — це буде «шлях спасіння», а якщо шляхом зла, то це перетворить «Землю в Сонце — гігантський атомний реактор».

Ці листи дають розуміння «страннощів» поведінки дослідника — він боявся помсти режиму за проукраїнські погляди, участь у Дніпрельстанівській експедиції, спільну роботу з німецькими фахівцями в роки окупації. Також можемо бачити, що він захоплювався конспірологічними теоріями «світової змови» проти інтелектуальної еліти. О. Бодяньський прямо писав В. Петрову про свою впевненість, що його хочуть отруїти, і тому він намагається в експедиціях мешкати та харчуватися окремо. А після випадку в Кременчуцькій експедиції Д. Телегіна, де йому не надали такої можливості, він на певний час втратив чіткість зору, у чому вбачав злий умисел. Надалі він більше не приймав запрошень в експедиції не на своїх умовах.

Як величезну загрозу людству дослідник розумів оволодіння ядерною енергією та біотехнологіями.

Історіософські міркування О. Бодяньського перегукуються з творами В. Петрова часів перебування у таборах для переміщених осіб після Другої світової війни в американській зоні окупації Німеччини. Переосмислення ним завдань і перспектив розвитку людства сталося під впливом осмислення як нацистського та радянського режимів, так і есхатологічного бачення застосування ядерної зброї («Наш час, як він є», 1946 р.; «Сучасні духові течії», 1946 р.; «Християнство і сучасність», 1947 р.; «Сучасний образ світу. Криза класичної фізики», 1947 р.; «Історіософські етюди», 1947 р.; «Маси, техніка і лібералізм», 1948 р. та ін.). Він вважав, що в основі європейської цивілізації покладено дві цінності («найбільші з її святинь») — природа і людина.

Сучасність («наш час») вчений розумів як кризовий час — час краху ідеологій та дегуманізації, і тому піддавав критиці різні суспільні системи. Націонал-соціалізм та радянський комунізм він трактував як «конвульсивні спазми агонії доби», але й політичний плюралізм з його дрібнотами «необов'язкових істин», на його думку, не виправдав себе, людство сповзає на край прірви. Вихід із ситуації він бачить у поверненні до ренесансних традицій і основ.

В. Петров розмірковував про руйнівну силу техніки, що вийшла з-під влади людини, та відповідальність кожного за свій моральний вибір. В основі — його власний інтелектуальний досвід, осмислення української та європейської культури, гуманізм, пріоритет моралі над технікою та апеляція до християнських цінностей⁶³².

Листи О. Бодяньського до В. Петрова, двох українських науковців, поєднують і приватні, і громадські, і професійні складники, що дає можливість розширити джерельну базу до вивчення історії археології. Дослідження цих листів заповнює дуже важливу прогалину у реконструкції світогляду їх автора. Можна побачити духовний зв'язок між О. Бодяньським та В. Петровим і позначити спільні основи в їхніх ментальних засадах — україноцентричність, любов до природи, високі стандарти науковості, неприйняття будь-якої несвободи, застережливе ставлення до акту-

альних загальноцивілізаційних викликів (ядерна загроза тощо).

Стиль спілкування О. Бодяньського із старшим за нього й авторитетним колегою підкреслено шанобливий. Тексти його рясніють художніми образами, посиланнями на Біблію та античну класику (Гомера). Він часто апелює до Бога і покладає сподівання на вищу справедливість. Автор іноді вдається до «езопової мови», яка на сьогодні нам не зовсім зрозуміла (але, напевно, ті меседжі призначалися особисто В. Петрову).

Важко встановити, наскільки повною є представлена у цій публікації кореспонденція, наскільки вона була інтенсивною, але ясно, що це була стала комунікація. У джерельному комплексі представлено чотири листи О. Бодяньського до В. Петрова: один лист за 1964 р., два листи за 1965 р., один лист за 1967 р.

Це аркуші альбомного формату, жовтуватого сіруватого кольору. Конверти відсутні.

Почерк О. Бодяньського дрібний, акуратний, текст написаний синіми чорнилами, із зворотами (сторінки листів мають авторську нумерацію), текст містить малюнки й віршовані фрагменти. Трапляються підкреслення олівцем (зроблені не встановленою особою).

Листи написані українською мовою, зрідка зустрічається російська чи слова, похідні з російської. Особливостями авторського тексту є використання норм українського правопису 1920-х рр., специфічного регіонального та особистого мовлення, утворення прикметників, чергування і/о та и/е.

Варто сказати кілька слів про передачу текстів. У публікації збережено авторську граматику і пунктуацію, вживання великої літери. Виправлено написання власних імен і унормовано написання терміна «Черняхівська культура» і його похідних відповідно сучасного українського правопису. Скорочення розкрито у квадратних дужках.

Автори висловлюють щире подяку за допомогу в підготовці публікації кандидату історичних наук Валерію Саєнку, архіваріусу Національного заповідника «Кієво-Печерська лавра», та кандидату історичних наук Олександрю Каряці, науковому співробітнику ІА НАНУ.

⁶³² Докладніше див.: Андреев В. Цивілізаційні зміни післявоєнного світу в оцінці Віктора Петрова. *Глобальні військово-політичні протистояння у XX столітті: світовий та регіональний вимір*: матеріали Міжнар. наук.-практич. конф. Запоріжжя, 7–8 лютого 2014 р. / ред. Фролов М. О. та ін. Запоріжжя : Інтер М, 2014. С. 20–23; Брюховецький В. Віктор Петров: верхи долі — верхи і долі. Київ : Темпора, 2013. 168 с. та ін.

REFERENCES

- Andryeyev, V. (2014). Tsyvilizatsiini zminy pisliavoiennoho svitu v otsyntsi Viktora Petrova. Abstracts of Papers'14: *Hlobalni viiskovo-politychni protystoiannia u 20 stolitti: svitovy ta rehionalnyi vymir* (pp. 20–23). M. O. Frolov ta in. (Comps.). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Andryeyev, V. (2015). "Epoch Theory" by Viktor Petrov: Frustrated revolution of the Ukrainian historiography. *Scriptorium nostrum*, 1–2, 7–34 [in English].
- Andryeyev, V. M. (2012). *Viktor Petrov: Narysy intelektualnoi biohrafii vchenoho*. Dnipropetrovsk: Herda [in Ukrainian].
- Borysenko, O. Ye. (2017). Dekilka shtrykhiv do portretu Oleksandra Bodianskoho. *Kraieznavstvo*, 2, 143–145 [in Ukrainian].
- Briukhovetskyi, V. (2013). *Viktor Petrov: verkhy doli – verkhy i doli*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Epistoliarna spadshchyna akademika D. I. Yavornytskoho*. (1997). 1: Lysty vchenykh do D. I. Yavornytskoho, Abrosymova S. V. ta in. (Comps.). Dnipropetrovsk: Hamaliia [in Ukrainian].
- Kashevarova, N. H. (2014). *Diialnist Operatyvnoho shtabu Rozenberga z vyvchennia natsystamy «skhidnoho prostoru» (1940–1945)*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, Ch. 1: Dzhereloznavche doslidzhennia [in Ukrainian].
- Pleshyvenko, A. H. (2023). Mii Bodianskyi. Spohady ta zastyhli kadry. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 4 (49), 94–102 [in Ukrainian].

DOI: 10.37445/adiu.2023.04.06

* * *

№ 1

Дорогий Віктор Петрович!

Ще й досі мені не дослали рисунків для роботи по пам'ятках IV–VIII в. н. ери Надпоріжжя, а прислали давно лише копії рисунків, з зданої роботи ще в 1961 р. Нові матеріали до цієї роботи я здав рисувальщику, ще в березні місяці в Києві, їх буде до трьох десятків, але вони дуже важливі, зокрема гема з орлоголовим грифоном, фібули, браслети, бляшки і візантійська монета імператора Маврикія, яку я вперше знайшов в комплексі з пальчатими і пластинчатими фібулами, дзвіночками, пряжками, ліпною керамікою та одиничними знахідками уламків посуду Канцирської⁶³³ і Черняхівської культури, що свідчить про доживання і одночасове існування цих культур в Надпоріжжі. Це знайшов в с. Дніпровському, бувшому Ямбурзі⁶³⁴. Писав декілька разів дирекції, що не дослали цих рисунків і робота задержується, але ще й досі не прислали. Л. М. Рутковська говорила на розкопах в с. Капулівці, що пришлють і задержка видно того, що всі роз'їхались в експедиції. Я розділив роботу на дві частини і як одержу решту рисунків, то оформлю таблиці і пришлю першу частину. Чи може надіслати те що є, а то за задержку буде повод знову не помістити роботу в видання, з обвинування у цьому мене, що не вчасно надіслав.

⁶³³ «Канцирська / Канцерська культура» (Канцерівська) — термін, який в наступній історіографічній традиції не використовувався, стосується алано-болгарського населення салтово-маяцької культури VII–VIII ст. Пов'язаний з унікальними знахідками в районі балки Канцерка, яка знаходиться на території Солонянського району Дніпропетровської обл. По ній протікає одноіменна р. Канцерка — права притока Дніпра.

⁶³⁴ Ямбург — колишня німецька колонія, після 1946 р. — с. Дніпрове Дніпропетровської обл.

В село Капулівку мене визвали до Л. М. Рутковської, де ми дослідили рештки двох відлілих землянок і господарчу яму. Землянки, видимо, IV–V в. н. ери, тобто саме пізньої Черняхівської культури з проникненням східного етносу. Форма господарчих ям і посуд існує в цих місцях в скіфський час, черняхівський і Київської Русі. Це свідчить за головне корінний етнос і трансформацію цих культур і виростання їх одної з одної.

Цікаво, що Капулівські землянки Черняхівців, розположені не густо і планово, як це маємо в класичному ранньому Черняхово, а розкидані окремими дворищами, за 170–200 м одна від одної. В цьому полягає трудність їх відшукання при розкопах. В 1961 році я знайшов у с. Капулівці в раптово спаленій землянці уламки черняхівського посуду, а головне ліпного грубого, з численними домішками шамоту в масі і залізний ніж, але не черняхівського зразка, а сарматського. Аналогічної форми залізний ніж і інші речі опублікував Д. Т. Березовець в роботі Археологічні розкопи в с. Мар'їнському. Вони були знайдені в сарматському похованні. Це свідчить, що в III–V вв. н. ери до черняхівців проникають сармати (!), змішавшись з ними, контролюючи життя і смерть кожного здібного, чим поступово розвалили високу культуру черняхівців і підготували тотальну війну, відкривши ворота гунським ордам, які змітали вогнем все на своєму шляху. Декілька днів тому я знайшов похован-

ня кочівника з стегном барашка і залізним ножем, аналогічним Мар'їнському і Капулівському. А ще літом тут-же в кургані і на рівному місці, дослідив два поховання цих же кочівників. Одне з них впускне VIII–IX віку, було жіноче і мало складне кресало, кремій, голку в кістяній рурочці, пряслице й брусочок з стінки візантійської амфори VII–IX вв.

Ці речі лежали купкою на гомілках ніг, які не порушили тотальні грабіжники скіфських могил. Це робилось в XIII–XIV вв. під час монгольської навали. Видимо, в пастухів (!) був час це робити. Їх характерний метод грабування частіш розривали сам тулуб з берцовими кістками ніг, де були речі, а гомілки й ступні ніг лишались непорушні, бо біля їх нічого не було. Грабіжники скіфського часу розкидали все поховання, старанно засипаючи могили, а грабіжники XIII–XIV ст. лишали ями відкритими, від чого лишались замули. Кочівницькі дзеркала відливались з скіфських стріл, що можна перевірити аналізом металу. Дякуючи пограбованому вище згаданому жіночому похованню кочівника VIII–IX ст., встановлено хто займався і якими методами пограбування скіфських могил. Друге поховання кочівника було на рівному місці. Воно було безінвентарним і орієнтоване не на схід і півд[енний]-схід, як перші два поховання а головою лежало до заходу і було накрите дошкою, так як це робили часто й слов'яне X–XII віку в Надпоріжжі та Каховському морі.

Це свідчить, що деякі кочівники, при князю Володимирі в X віці прийняли державну віру християнства і проникали в релігію, контролюючи життя і смерть кожного серйозного і непідкупного служителя християнства, яких рахували небезпечними. Знахідки ножів сарматського зразка у черняхівській землянці в с. Капулівці та в поховань біля Хортиці свідчать, що сармати співіснували століттями з численним місцевим корінним хліборобським населенням виробників продуктів. Степи в ті часи, видимо, не розорувались (в кімерійський час майже повністю розорувались під хлібні масиви) і кочівникам було де випасати свої стада. В серпні одержав листа від А. Т. Брайчевської, вона писала, щоб я приїхав в село Любимівку, подивитись на розкопи, де вона копала велике скупчення Канцирської кераміки і гончарські печі біля «аланського» ставка, зв'язаного з виробництвом посуду. Ставок, велике скупчення кераміки і гончарські печі я відкрив у 1954 році. Про що дав своєчасний звіт і цей

пункт включений в моїй роботі. Ще на початку війни житель села Канцирополя⁶³⁵, приніс в Дн[іпропетров]ський музей глечик цієї культури, сказавши, що знайшов його в балці біля Любимовки в стіні обвалу разом з уламками іншого посуду. Закладений Брайчевською А. Т. розкоп на горбі з великими скупченнями Канцирської кераміки, відкрив просторі земляночні житла квадратної форми. В них знайдено розбиті Канцерські вази великого розміру, які часто можна повністю реставрувати, бо посуд стояв на горищах земляночних житл, які раптово загинули від вогню. Це здається перші житла «Канцерської культури», які постигла та ж доля, що й черняхівські землянки в с. Капулівці і біля Кременчуга в с. Успенівці (і мабуть всюди). Таке ж саме явище маємо й на острові Кізелевому⁶³⁶, де в пам'ятках в комплексі пальчатих, антропологоморфних і пластинчатих фібул, знайшов лише ліпну кераміку (горщики з відігнутих вінцем, посуд біконічної форми і сковорідки) неакуратного виробу і частіш з великою домішкою шамоту в масі. Там дослідив раптово залишені вогнища, в одному з яких був типовий горщик, перевернутий догори дном з недодареною кашею, спаленою вогнем. Ці факти свідчать що в IV–VII вв. на півдні Дніпра жило різне етнічне населення, яке зазнало раптової навали, можливо гунської. Брайчевська А. Т. через важливість аланських землянок в с. Любимівці не мала часу досліджувати в с. Башмачці, особливий черняхівський некрополь з курганом спаленого в ньому вождя. Цей некрополь я відкрив в 1955 році біля Башмачанського город[ища]⁶³⁷ (про що писав і М. Я. Рудинському) досліджуваного М. Ю. та А. Т. Брайчевськими в 1953 році. Черняхівські безкурганні некрополі з одиничними курганами, відкрив давно ще в с. Федорівка і за с. Вовніги. Видимо, в цей час були озброєні лише вожді, поховані в цих курганах, а іншому численному населенню виробників зброї не довіряли, щоб мирно трудилися. Курганний могильник Канцирської культури, теж не оглянули й не дослідили в цьому році. Можна буде це зробити в 1965 році, раз не змогли в цьому.

Знаю декілька некрополів слов'ян з кам'яними закладками й обкладками (типу Каїрів⁶³⁸). Вони належать, видимо, до VIII–X вв. н. ери. Цікаво, що фігура Христа, знайдена на р. Сурі в похованні, яке лише одне мало на все кладовище обкладку могилки камінням.

Це ніби свідчить, що ця фігурка Христа з емаллями належить до IX–X вв. н. ери, а спеціалісти

⁶³⁵ Канцерополь — колишня німецька колонія, з 1946 р. — с. Широке поле Дніпропетровської обл.

⁶³⁶ О. Кізелівий на Дніпрі, розташований нижче Тягинської забори.

⁶³⁷ Башмачьке городище Черняхівської культури, поблизу с. Башмачка Дніпропетровської обл.

⁶³⁸ Поселення і могильник поблизу с. Каїри Херсонської обл. За новішими трактуваннями, це населення було алано-болгарським (див.: Бубенко О. Б. О происхождении могильника XIII в. у с. Каиры Херсонской обл. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*. Вып. VI. Симферополь, 1998. С. 651–662).

датують її в літературі не раніш 1250–1295 рр. Думаю декілька закладок дослідить, щоб в'ясувати їх точну дату.

Всього доброго
З глибокою пошаною до Вас
21/IX 1964 року. О. Бодянський

(ЦДАМЛМУ. Ф. 243. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 3–3 зв.)

№ 2

Дорогий Віктор Платонович!

Спасибі за листа й пробачте, що турбую Вас. Багато я можу відкрити в цьому році цінних пам'яток та коштовних знахідок в полі, але одержав листа з інституту від вченого секретаря Ю. М. Захарука в якому пишуть, що мій короткий звіт одержали і щоб я коротких звітів не надсилав а давав повні звіти, це мені писив також раніш М. Я. Рудинський. Це справедлива вимога. На далі буду її старанно виконувати. Друга вимога, щоб я першого лютого прибув у Київ з звітами за 1962–63 роки (я тоді давав лише короткі звіти, бо був загрузений роботою «Петрово-Свистуновський енеолітичний могильник»⁶³⁹, та пам'ятки V–VIII вв. н. ери) й матеріалами та щоденниками для їх здачі. Та що можна зробити за два тижні. Над такими звітами треба сидіти день у день три місяці, бо все роблю своїми руками. Та й співробітники інституту над якоюсь одною роботою дослідного сезону, працюють по декілька місяців. А Даниленко В., не пам'ятаю хтось говорив у Києві, не давав повних звітів по декілька місяців. Вони то мають право. Отож ці нові вимоги до мене, створюють загрозу не здачі пам'яток V–VIII вв. н. ери в Надпоріжжі, хоч я й писав 9 січня, як посилав короткий звіт за 1964 рік, що хоч рисунків і не дослали, то я закінчувати так чим розполагаю. Як я був в Києві весною 1964 року і працював над цією роботою, то Даниленко В. М. особливо був чомусь не задоволений в цьому. І велика таємна радість світилась в його і Шапошнікової О. Г. в очах, як я роботи не кінчив, через затримку рисунків і мене вони вирядили на похорони. Я тоді здав рисувальнику в інституті в березні 1964 року, сто дев'ять знахідок речей, які він склав у свою скриньку. Він прийняв їх без розписки, бо я на всіх дивлюсь з довірою і не зручно було брати розписку. Там була й гема з орлоголовим грифоном і перша візантійська монета імператора Маврикія, знайдена мною з пальчатими й пластинчатими фібулами у села Ямбург біля р. Сури. Пальчата фібула з цього ж поселення. Я її лишав для зарисовки, але в щоденнику вона в мене є, то зарисував тушшю і влючу до роботи. Між іншим, як тільки я прийшов у Ямбург і по-

чав робити огляд, то з'явивсь табунець школярів (і всюди вони з'являються як я десь роблю огляд) і після них я знайшов цю фібулу, яка лежала кимсь з них підкинута (це робота колишніх співробітників музею Накельського С. К., Ковалєвої І. М., Літвінова І. Д. та з інституту Археології) бо була не в первичному заляганні розмиву. Ніяких знахідок я в школярів ніколи не беру, крім окремих випадків, бо вони можуть путать матеріал. Хочу написати М. П. Кучері в справі недосланих зарисовок, та чи варто турбувати. Я в 1959 році працював з ним по визову Д. Я. Телегіна в Дніпродзержинській експедиції. Там у мене після одного випадку зір зіпсувався, а був відмінний і вистачило б на сто років, та «добрі» люди постарались мирною війною і співробітництвом. Телегін Д. Я. перед тим тоді запитав у мене (а ми столувались разом, що є смертельною небезпекою пізніш хворіть, старіть, сліпнуть, умирать, бо тут законне використання досягнень науки біохімії в «мирних цілях»), чи я добре бачу, я сказав, що відмінно, бо по патині можу визначити аналіз металу. Після цього, приблизно через три-чотири дні, я загубив на день-два чіткість зору, яка потім знову вернула. Потім починало повторюватись а через рік-два стало постійне. А от як я за один тиждень посивів пасмами. Це теж проробив Д. Я. Телегін в 1957 році в Кременчуцькій експедиції.

Вони ще перед тим, добре вивчивши мене, що я сам незалежно вживаю їжу (а це питання часу-життя і смерті народів), Д. Я. Телегін при археологічній розвідці вибрав таке глухе й маленьке село в плавнях Дніпра, що ніяк самому не можна було спинитись на квартирі, бо жителі простаки не пускали, налякані пущеними ними ж слухами про якихось розбійників, чи щось в цьому роді, то поневолі я жив разом з ними в одній «випадкової» тітки, яка подавала нам обіди. І я після цього на три дні захворів вірусним грипом. Але дивно, що в мене після цього буквально через тиждень з'явилося пасмами сиве волосся.

В ті дні Зевс громовержець, мій покровитель, під час нашого тоді спільного проживання, над Черкасами і селами Дніпра, предостерігав їх від злочинів і створив на небі війну — страшну грозу з зливою, викидаючи з своєї десниці не поодинокі блискавки, а цілі снопи іскристих блискавок. Та це їх не спинило і вони зробили свою справу. А в 1958 році я вже не поїхав до Д. Я. Телегіна в туж Кременчуцьку експедицію на розвідку, бо в різних пунктах вони організували і легко проробляють подібні методи мирної війни. Мене він визивав і листами і телеграмою. Писав і М. Я. Рудинський, та я видумав, що ходить не можу в розвідці, бо болить нога, а писав їм, що на розкопи приїду. М. Я. Рудинського це чомусь теж сильно розсердило, про що він писав в листі до мене.

⁶³⁹ Див.: Бодянський О. В. Енеолітичний могильник біля с. Петрово-Свистунове. *Археологія*. Т. XXI. Київ, 1968. С. 117–125.

Я тоді думав, якщо ця гіпотеза моя вірна в розгадці їх методів «боротьби», то на розкопки в с. Бузьки Д. Я. Телегін мене ніколи не покличе. Так і сталося, бо що їм за інтерес, як я сам житиму в когось як у кріпості, їстиму свою їжу (хоч і це не гарантія, бо куплять треба в магазині) і не буду темпами старіть і хворіть. Тут мета одна використовувати інших, регулюючи в світових масштабах життя і смерть кожного, для цього ж існує передова наука й хвороби, бо ще О. С. Пушкін писав: враг подлий и коварный тайну войну ведет, он сумасшедших делает, калечит людской род. Чумой проходят по свету, портят Земную планету⁶⁴⁰. Звичайно, це в першу чергу робиться проти розумово розвинутих, які можуть жити совістю, свідомістю, розумом, без тюрм, концтаборів і так далі. Але яка їм користь з таких чесних, розумних людей, їм треба гроші, бо люди це гроші казала каса, бо люди це джунглі писав Р. Кіплінг, бо маси це п'єдестал писав К. Маркс. А розум це син Бога. В 1957 році в експедиції Д. Я. Телегін проговоривсь, що світом править раса, каса й маса, але останнє то вже виробники, або тулуб раси, чи обезглавлені тисячоліттями народи, що досягається світовим расизмом розколом, законом смертної кари, різними війнами, системами, бо вони возгловляють або провалюють всі системи по використанню, видумками шпигунів, щоб лякати простаків і божевільних, вічно фабрикованими ворогами, паспортизацією, щоб фабрикувати роками «ворогів народу», загальною військовою повинністю, щоб убивати в затіваємих війнах по вибору, за їх світогляд, розум, чесність чи просто лишніх людей або свідків, концлагерями, залежністю, рабством, відбиранням засобів до існування, зговором, ізоляцією, страхом, монополією та іншими расистськими законами, які охоплюють уже все більше й більше всі народи Земного шару. Ось ті корені на яких росте й шириться світовий істинний міжнародний расизм. Все це старе як піраміди Хеопса. Чому не надрукували роботу А. В. Добровольського «Неоліт Надпоріжжя»⁶⁴¹. І мої праці найбільш цінні тормозять. Криється мабуть в цьому конечна мета використання інших, після того як їх похоронять всякими способами, потім Даниленко В. М., або Д. Я. Телегін використовують поділені їми труди інших і напишуть капітальні роботи, ставши «великими ученими». Хіба не в цих самих методах заключається

почергова смерть двадцяти осіб, які працювали на розкопках гробниці Тутанхамона, але в процесі дослідів і пізніше якось дивно померли від таємних «вірусів фараона» (та й фараона мабуть убрала його дружина) і тільки один чи два з цього колективу співробітників «чудом» вціліли. З них один став наслідником — автором капітальної роботи, про результати розкопів гробниці Тутанхамона. В грубих формах, при застосуванні оболочки трапилось в інших методах і з Дніпрельстанівською експедицією⁶⁴², яка стала жертвою расистських погромів. І виходе, що то були руки, ноги, тулуби, хвосты і удобрення для справжніх расистських голів. Такими методами в ХХ віці будують весь Земний шар, тут лише справа часу. Але відкину підлості світу цього, бо ще працюю в Запорізькому музеї в М. Г. Філянського, цього благородного трудівника, ставшого жертвою расистського терору в 1937 році. Звичайно вони це зробили руками залежної оболочки чи органів, яких потім, мабуть, ліквідували як свідків (бо свідки це каміння на дорозі і заважають повторювати минуле над новими молодими поколіннями) в затіяній експериментальній війні 1941 року — 1945-го. Між іншим в 1957 році, як М. Я. Рудинський визивав мене в Запорізький музей телеграмою (не знаю чому мене таки частенько визивали) а музей був саме тоді закритий і там був, крім М. Я. Руд[инського], В. М. Пешанов і С. М. Мазін. Під час нашої розмови, приходе якийсь старий замучений чоловік з штативом під рукою, він нічого нікому не сказав, а поглянув на мене. Уже як Михайло Якович поїхав, в мене той старий чоловік не виходив з голови і я думав, де його колись давно бачив цю людину, і згадав, та це ж М. Г. Філянський. Але чому ж, як вони звели мене з ним, і зокрема Михайло Якович, який дружньо до мене відносивсь не сказав мені про його. І подумать тільки 20 років томити людину в неволі. А за, що за те, що мала свій світогляд, переконання, чесність, благородство і не давала ходу кар'єристам і лженауковцям.

А в 1952 році, на розкопках в с. Вовнигах М. Я. Рудинський одного разу, ніби з насміхом сказав, що як він був директором Полтавського музею, то прийшов до нього М. Г. Філянський і просився на роботу, хоч лаборантом. Що ж тут низького, це навпаки характеризує М. Г. Філянського як скромну людину і від них залежну. Ще М. Я. Рудинський говорив, що Д. І. Яворниць-

⁶⁴⁰ Так в оригіналі, російською. Аналогів у поезії О. С. Пушкіна нами не знайдено. Можна припустити, що давні знайомі — О. Бодянский та В. Петров, виходячи з життєвого досвіду, використовували певні засоби шифрування та «езопової мови» у листуванні, яке, найімовірніше, підлягало контролю в умовах радянського режиму з боку відповідних органів.

⁶⁴¹ Рукопис знаходиться в Науковому архіві ІА НАНУ.

⁶⁴² Дніпрельстанівська, або Днібробудівська, експедиція (1927–1932) під керівництвом Д. Яворницького проводила масштабні археологічні розкопки на території, які мали бути затопленими внаслідок побудови Дніпровської ГЕС. Ця експедиція стала унікальним явищем, яке відіграло визначну роль в історії вітчизняної та світової науки. Вперше в рамках однієї експедиції було зібрано багатопрофільний колектив спеціалістів із досвідом науково-організаційної та практичної польової роботи.

кий вмер від раку. Це для мене нове, навіть його дружина цього не знала, бо не говорила про це ніколи. Дружина Дм[итра] Ів[ановича] вмерла від раку, це відомо, бо рак це мирна зброя, всюди вільного на Земному шарі, міжнародного расизму. Застосовується всюди різним проникненням в життєво важливих артеріях народів над закладеними, для обезглавлення народів, щоб лишався тулуб для расизму. Мені здається, що в цьому році мені не дадуть закінчити розкопи неолітично-енеолітичного могильника у с. Вовниги. Так я розумію надісланий ними лист і вимоги. На розкопках черняхівського поселення у с. Капулівці, Л. М. Рутковська в 1964 році, просила мене, щоб я їй надіслав зібрані мною в попередні роки матеріали з черняхівського селища в с. Капулівці. Це те селище, де я знайшов в розливі сімейний скарб з золотого набору пояса, де були також й великі срібні пряжки на інші пояси та одна маленька бронзова. Всі вони з матеріалами моїх розкопів 1961 року, передані у фонди інституту Археології. А от матеріали з цього поселення, зібрані мною раніше, знаходяться в мене і вони ще не оброблені. Їх буде до сотні знахідок. Це кераміка кружальна черняхівська. Уламки деяких відмудлених мисок мають походження форм від грецьких зразків. Є ліпна кераміка, іноді типова для пальчатих фібул (яких на поселенні зовсім немає), різноманітні прясельця, одне з написом, арбалетні маленькі фібули, одна з бантовидною ніжкою, пряжки бронзові, два цельти-лопатки⁶⁴³ залізні, один оригінальний з дуговидним гачком на лицевій стороні втулки, вудела, кресало, стріла ромбічна залізна з ніжкою, буси сині округлі, є сердолікова та інші знахідки. Є також два кістяні коньки з загостреними носками, які не мають дірочок. Тотожний коньок я знайшов на аланському поселенні у с. Златополь. Це знову ніби свідчить за близький або одночасовий час цих пам'яток. Ці матеріали навіть не зарисовані мною. Л. М. Рутковська говорила, що хоче долучити їх до праці про Капулівське поселення II–V вв. н. ери. Я нічого не маю проти, бо багато роботи з звітами, до того багато матеріалів з цього поселення знаходиться передані мною в інституті, то хай пишуть. Хоч розгадку одного й того ж матеріалу, різні автори дають не однаково. Мабуть підготую посилку і надішлю матеріал. Тільки чи не криються в цьому проханні їх недобрі замисли проти мене. Щоб не було потім так, що за моє жито, мене й бить. Не знаю як краще поступить. Ось в 1962 році О. Г. Шапошнікова на розкопках Капулівського неолітичного могильника просила в мене, щоб я передав їй, ніби для спільної публікації, з Капулівського неолітичного могильника, знайдені мною в 1961 році при самостійних дослі-

дах. Я пообіцяв. Як з нею приїхав у Запоріжжя, то вона мені виплатила польові, лише тоді як я привіз їй схем[атичний] план, опис поховань і знахідки, зроблені мною в 1961 році на Капулівському могильнику. Все це здав їй по опису. Але це їй чомусь не сподобалось. Вона сказала, що публікуємо Капулівський могильник разом. Але мабуть і досі друкують⁶⁴⁴. Не треба розривати і розколювати пам'ятку а хто починає досліди, то й повинен сам закінчувати. Чи не криються тут їх недобрі замисли, щоб зробити мене козлом відпущення.

В нас було довго тепло, аж до 5 січня 1965 року, то так мене тягло на Дніпро, оглянути береги, та мало де був. Був у селі Башмачці, оглянув «городок» Черняхівської культури. Яке тут мальовниче місце і в низу в широкій долині глибокої балки, знаходиться родюча тераса, яка використовувалась черняхівцями під городи і засіви. Оглянув також і некрополь цього «городка». Він знаходиться за 0,8 км від «городка». Некрополь має лише один курган висотою до 0,5 м, діам[етром] 20 м. З його насипу виорюються плугом уламки черняхівського посуду, розтрісканого від вогню, та дубове вугілля. Тут маємо спалення і плуг його ледве зачепив. Можна його досліджувати в любий час. Безперечно навколо кургана (це всього третій могильник Черняхівської культури в Надпоріжжі, який має курганний насип) є плоскі рядові могили. Про моє відкриття, цього некрополя я з 1955 року нераз писав, зокрема М. Я. Рудинському, але його чомусь і досі не досліджують, а він багато дасть нового для науки, це унікальна пам'ятка. Пробачте за довгого листа.

Всього доброго.

З щирою пошаною до Вас О. Бодянський
24 січня 1965 року

(ЦДАМЛМУ. Ф. 243. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 4–5 зв.)

№ 3

Дорогий Віктор Платонович!

Вітаю Вас з 1966 роком і бажаю всього кращого. Ваші побажання мені здійснились, бо в 1965 році я маю добрі досягнення по археології, головне по архаїчних скіфах IX–VIII вв. до н. ери. А от роботу по слов'янах Надпоріжжя так ще й не доробив, бо не дослали ще деяких рисунків і карти. Та без цього можна було б обійтись, та робота буде не повноцінна. До того виника якась не зацікавленість життям, а звідци й байдужість, та це треба все долати. На балці Скубовій, біля фігурки «Атілли», я знайшов ліровидну залізну пряжку. Так, що там будуть ще знахідки, які допомо-

⁶⁴³ «Цельти» (застаріле) — «кельти». Мається на увазі різновид знаряддя праці — сокири, мотики.

⁶⁴⁴ Роботу було опубліковано. Див.: Шапошнікова О. Г., Бодянський О. В. Капулівський енеолітичний могильник на Нижньому Дніпрі. *Археологія*. 1970. Т. XXIV. С. 112–118.

жуть уточнити час цієї фігурки. А от слов'ян VI–IX вв. н. ери під кам'яними закладками, хотів покопати, та не довелось через власноручні розкопи праскіфів. Еспедиція Д. Я. Телегіна — А. Т. Брайчевської теж не встигла дослідити курганного сарматського могильника на р. Сурі, та черняхівського некрополя з курганом у с. Башмачці, біля городка того ж часу. Ну нічого можна дослідити в цьому році. Мені в 1965 році так і не прислали справки на розкопи і огляд берегів, чим затормозили закінчення дослідів п'ятого Вовнизького неолітичного могильника, початі в 1964 році. Я готую невелику замітку, а пам'ятка VI–VIII ст. в Надпоріжжі, мабуть уже й місця не буде в журналі, бо причину найдуть.

Ворогують мені домашні мої. Помічав разів три на рік, що в моїх рукописах і роботах шарили, відкривавши скриньку в період моєї відсутності. За що одержали виговор. Я Вам послав листа місяця два тому, з повідомленням про одержання, але на одержанні був підпис секретарю. То може Вам його й не вручили. А він особливо правдивий. Звичайно, вибачайте мене за те, що я Вас стільки турбував своїми правдивими жорстокими листами. Жорстокими тому, що як Ви бачите мете правду, то це служитиме немилістю і нападкам на доброго й милого Віктора Платоновича, бо уголовний світ не любить правди, чесних, трудолюбивих, добрих, а направляє одних на других, ізолює, знищує, сіючи страх, підозру, підлості, недовір'я і поважає тільки силу, яка зносе все з лиця Землі. Але знає господь путь праведних, а путь нечестивих загине, писав цар Давид. Бо крышу пробили в небо, взривом в іоносфері, здань земного театра повредили. Снег тепер сыплет на Землю, ливни її заливають, урагани її шатають, зданіе театра разрушають⁶⁴⁵. В 1957 році Д. Я. Телегін проговоривсь, що світом править раса і каса, а все інше виходе умовності, ізоляція, надбудова, матеріал для каси, війн і удобрення раси. Ось ще в бронзовому віці расисти грабували померлих, для відшукання матеріальної бази, життєвого простору і головної мети їх життя розмноження і порабощать і поїдять інших всякими методами, що зветься боротьба. Ось Д. І. Яворницький (вічна йому слава праведнику в безсмертному небі) як умирав, то говорив усе: один шлях до смерті, один шлях до смерті. А чи ці пророчі слова стосувались його хвороби, а чи долі всього людства на Землі, я й досі ще не розгадав добре. Ясно, якщо людство піде шляхами правди й справедливості — шляхами спасіння, то життя, а як шляхом лжі, то перетворять Землю в Сонце – гігантський атомний реактор, чим здійснять пророчі слова св. Петра: що сучасна Земля зберігається

вогню на день суда і погибелі нечестивих чоловіков. У мене є запорізька баклага XVII ст. з Надпоріжжя. На ній виображено червоною фарбою лінійний орнамент і два змії, повзучих в одному напрямі. Це видимо, символізує мудру народну поговорку: їх погубив зелений змії й його соратник нікотін. Маю цінний черняхівський матеріал з Капулівки, зокрема сопло для залізоплавильного горла і багато інших знахідок, бо де копала в 1964 році Л. М. Рутковська, знову обвалом виявило господарчі ями й земляночне житло. Шкода, що М. Я. Рудинський з Д. Т. Березовцем в 1951 році, оглядаючи в Капулівці скіфські землянки, відкриті мною, чомусь не копали їх. А такі землянки і деякий матеріал, зв'язані з черняхівською культурою. Тепер вони затоплені. Але, аналогічні землянки можна ще дослідити на городищі, між селами Капулівкою і Покровським. Недалеко в цих місяцях я знайшов скіфський перстень — печатку з орлоголовим грифоном.

З глибокою повагою до Вас О. Бодянский.
31.XII. 1965 року
x[утір] Петрополь

(ЦДАМЛМУ. Ф. 243. Спр. 157. Оп. 1. Арк. 6–6 зв.)

№ 4

Дорогий Віктор Платонович!

Пробачте, що турбую Вас своїми листами, але недавно я знайшов копію напису, зроблену мною ще в 1957 році з амфори IX–XII віку, яка зберігається в Запорізькому музеї. Мене визвав тоді до музею М. Я. Рудинський, який працював з В. Ф. Пешановим на «Кам'яній могилі». Я оглядаючи експозицію, побачив цей напис, зроблений на амфорі нарізними лініями. Ту амфору знайшли на острові Велика Хортиця. Напис цей я думаю буде цікавий для Вас як людини, яка розуміється в давньослов'янській писемності. Можливо його зможете прочитати. Він виглядає так: (див.: *рис. 3, рис. 5*). Це мабуть ім'я, або прізвисьце власника амфори. А ще до війни, мені дали подібної форми амфору з виображенням корабля з парусами і написом лініями, але написа не з пам'ятаю.

Знайдено її на о. В[елика]-Хортиця. Але ще цікавіші написи відкрив давно на скіфських казанах, знайдених розкопами Д. І. Яворницького. Вони в окремих знаках аналогічні літерам, виявленим на сережці словянського поховання, дослідженого В. Дяденко, здається, в Жовнині⁶⁴⁶. Ось один з цих написів на скіфському казані: (див.: *рис. 3, рис. 6*). Ці написи свідчать, що в скіфів була якась писемність.

⁶⁴⁵ Так в оригіналі, російською. Імовірно, це вірш авторства самого О. Бодянского.

⁶⁴⁶ С. Жовнині Золотоноського району Черкаської області.

Оглядаючи колись публікацію про знахідки з Куль-Обської⁶⁴⁷ могили, я побачив (мабуть давно відомі) прокреслені написи на блящці оленя напис: ПАІ (ηρι) та на золотих ножнах меча, здається напис ПОРНАХОВ. Це мабуть не зовсім грамотний напис фарнак тоб-то син Мітридата. Якщо це так, то в Куль-Обському кургані похований Фарнак, а це вже мабуть буде дата I вік до н. ери.

Взагалі скіфські мечі зроблені технікою латенських мечів, але форми місцеві. Яка була прекрасна обробка заліза в скіфів. Після відкриття таких написів на посуді, оздобах, та інших речах, треба старанно оглядати такі речі. Я певен, що такі різноіменні написи будуть і на других скіфських знахідках. Це допоможе, можливо, вияснити частину алфавіту скіфів на Україні. В Дн[іпропетров]ському музеї є виставлені речі з Чортомлицького кургана. Це браслет з «паростями» і латенська фібула. Ці знахідки ніби теж датують Чортомлицький курган I–II вв. до н. ери. Навіть на скіфському поселенні у с. Капулівці, поруч досліджуваного в 1964 році Л. Рутковською черняхівського поселення, на скіфському поселенні, яке звичайно датують IV–III вв. до н. ери я знайшов монету Скілура, так мені спочатку її визначили, але потім повідомили, то не Скілура, бо це вимагає передаткування скіфських пам'яток і омолодження їх на два століття. Треба установити правдиву дату цих пам'яток. Велика сила слова людини, але слово Лжі, це словесний мусор, а слово Правди це життєва Істина. І велика відповідальність тих людей перед вічністю, за кожне пусте слово, словесного мусора.

Ось про справжніх письменників і поетів я думаю, що вони душа і уста народу. То судити їх за слово Правди, є ворожий расистський уголовний злочин, проти того народу до якого вони належать. Характерно, що в расистів одвічно більш у повазі й милості уголовні злочинці. Взагалі Земна планета в XX віці це досягаючий плід на дереві Всесвіту. В 1957 році Д. Я. Телегін при своїх, проговоривсь при мені, що світом править раса, каса «маса». А інше виходе умовності, добудова й тимчасовість. Виходе, що Земний шар це єдиний організм, і всі народи одного батька діти, але не однакові так як пальці на руках. То калічити ці пальці є уголовний злочин, і розколювати їх, це війна сатанинського расизму, єдиного, вільного, світового геноциду. Ось божественний Гомер описав вічною Правдою і попередженням для всіх народів все в «Іліаді» і «Одисеї». Це вічно жива Істина самого життя.

Про фігурки Христа XII в. мою роботу надрукували⁶⁴⁸, але чомусь енкалпійон не вмістили, а він ніби роботи ювелірів Київської Русі, бо має орнамент емалів, характерних для українських вишивок. А коріння цього мистецтва, з кольоровими емалями, які іноді трапляються в комплексі кольчатих фібул, зародились не в XII віці, а в V–VI в. н. ери, на чудових теж мідних фібулах з кольоровими емалях, знайдених зокрема на порогах над Сурською заборою. Між іншим, здається в звітах Импер[аторської] Арх[еологичной] Комисии є замітка про якусь згадку в рунічній напису Сурського порога. На величезному слов'янському могильнику у с. Благовіщенки, який сильно руйнується Каховським морем, буде сотні поховань і, видимо, будуть такі фігурки Христа, як і з р. Сури. Бо це один час XI–XIV ст. н. ери. Треба досліджувати експедиції, то знайдуть. Це населення жило й у часи східних завоювань. Це були мирні труженики, християни, виробники, і були потрібні й «монголам», бо тут знаходив їхні монети. Довго щось експедиція А. Брайчевської не досліджує в Башмачці унікального кургана князя «Башмачанського городка». Навіщо вони тоді оглядали. Пам'ятку відкрив ще в 1955 році.

Багато важливого для науки і Правди ще зберігають береги Дніпра.

Зевс раздраженный, когда на преступных людей негодует, кои на Сонмах насильственно суд совершают неправый, Правду гонят и божией кары отнюдь не страшатся: Все на земле сих людей наводняются быстрые реки, Многие нависи скал отторгают разливные воды, Даже до моря пурпурного с шумом ужасным несутся, Прядая с гор, и кругом разоряют дела человекаов.

Гомер.

Всього доброго Віктор Платонович.

З глибокою повагою до Вас О. Бодянський

12 березня 1967 року

х[утір] Петрополь

Крышу пробрили в небе, взрывом в ионосфере. Здание театра повредили, крышу на нем пробрили. Снег теперь сыплет на Землю, холод ее обнимает, снегом равнины и страны и города заметает.

Земля перетвориться в Солнце.

(ЦДАМЛМУ. Ф. 243. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 7–7 зв.)

⁶⁴⁷ Куль-Обська могила (скіфський царський курган Куль-Оба) — розташований у Криму поблизу Керчі.

⁶⁴⁸ Див.: Бодянский А. В. Из новых находок на Нижнем Днепре. *Советская археология*. 1966. № №. С. 225–226.

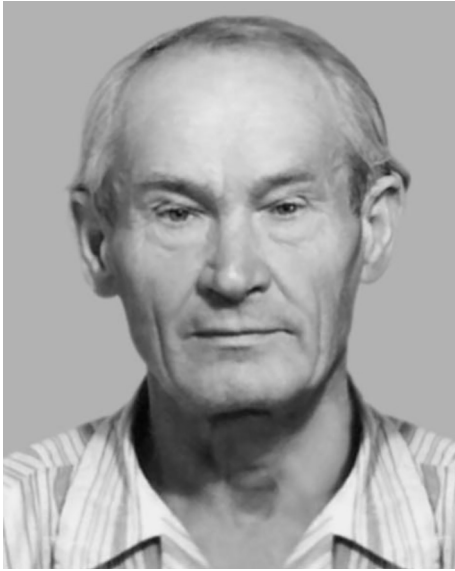

Рис. 1.
Олександр Всеволодович Бодяньський

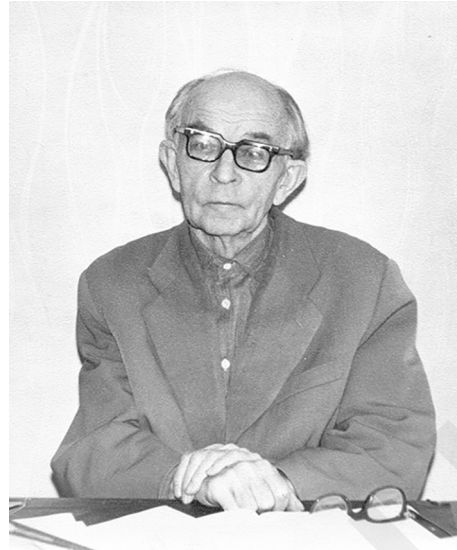

Рис. 2.
Віктор Платонович Петров

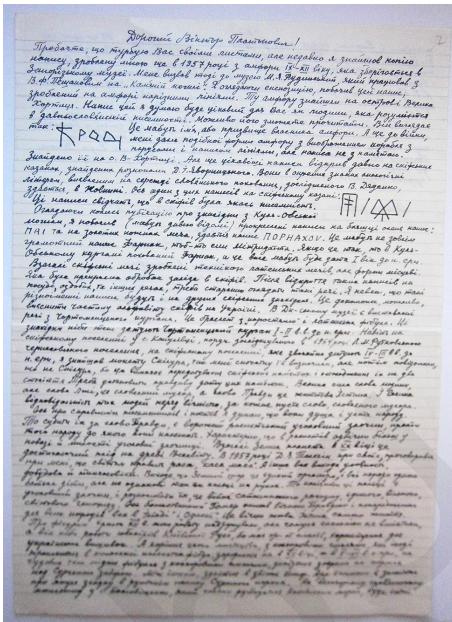

Рис. 3.

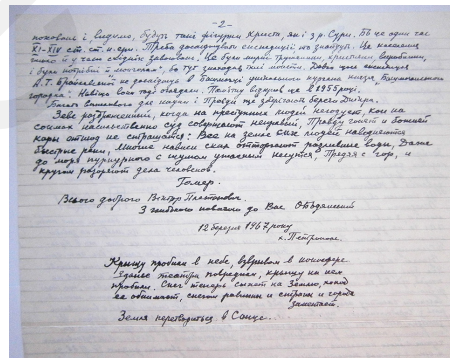

Рис. 4.

Рис. 5.

Рис. 6.

Дата надходження до редакції: 02.04.2024 р.
Дата схвалення до друку: 12.04.2024 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
(CC BY-NC-SA 4.0)